

Familias léxicas e campos semánticos prerromanos

ELIXIO RIVAS QUINTÁS

Quizais deba, antes de entrar en materia, facer unha pequena introducción. Certamente que as linguas teñen moita falla de estudos particularizados, mais para chegarmos ás orixes e darmos solucións de conxunto, unha vez descubertos os elementos, compre comparalos, valéndonos do espacio mais grande posible. Ó irmos a recadén no tempo, o espacio do latín vennos estreito; borzamos dos seus domeños no tempo e no espacio, e fica un conxunto de palabras, a miúdo das mais usadas, ás que lles non atopamos lugar axeitado no sistema nin étimo convincente. Hai dados no galego e noutras linguas veciñas ou máis lonxanas que, compulsados, poden dar luz e mesmo confirmar sospeitas. A tentativa é atrevida, mais non por elo imos deixar de andar camiño e ollar, xa que a realidade constatable é firme. Imos ver cómo uns vinte temas amosan un parello esclarecedor na súa propagación léxica e semántica con traxectoria inconfundible.

Coido que aínda non nos temos aproveitado de tódalas posibilidades que a linguaxe nos ofrece cos elementos persistentes, para chegarmos ós mais anterigos niveis, dificilmente encaselables, mais reais, na nosa teima en descodifica-lo mais complexo sistema de signos que supón a linguaxe humana. Sendo como é facultade universal, forzoso é que nela fiquen resfós, hábitos e realizacións comúns, interpretables coma tales. Fica pois dentro do científico valernos desto, aínda que exposto. Semella coma se, sobre un reducido número de bases léxicas expresivas, a facultade humana de falar se fose axenciando variantes, dun xeito que resulta paradigmático, para ir enchendo as necesidades de expresar e comunica-lo mundo en torno; primeiro os tres reinos, logo o abstracto. Esa propagación é parella no aspecto léxico e no semántico. Non tódolos temas que imos ollar están igualmente representados en ambas derivas, mais no conxunto sí que se pode apreciar cómo, por debaixo dos actuais sistemas de lingua, flota un sistema máis universal imposible de determinar, para o que nos ilustran as linguas de hoxe e as de onte, mais en ningunha cabe. Nin no latín, nin no celta, nin no vasco... As linguas mais anterigas, algunhas coma o vasco aínda vivas, son tamén beneficiarias. As mais modernas, neolatinas ou xermánicas, asumiron tamén eses elementos no punto de partida.

Plantexadas así as cousas, nin res adiantamos con samente estudos rexionais e particulares. Nin contraéndonos á nosa contorna, chega con pararnos no latín. O latín dá razón da meirande parte do noso léxico, común con outras rexións romanizadas, mais non de todo, nin aquí nin fora. Esto tendo en conta, ademais, que o latín coma calquera outra lingua é un herdo que ten a recadén mi-

lleiros de anos. Os elementos que imos repasar poden aparecer no latín, mais son anteriores con moito ó latín. A comunidade compre percurala moito antes. Os elementos lingüísticos, que hoxe se atopan espallados por países lonxanos e raianos, amosan unha organización semántica segura nos distintos temas. É un feito forzosamente significativo que non se pode desaproveitar por difícil que sexa dar razón del; unha xigante interrogante guiadora na investigación etimolóxica e lingüística en xeral. Compre ir xunguindo cabos, para se poder pronunciar cada día con mais certeza. A nomenclatura actual e a clasificación que se fai son inseguras e confusas; para saír do paso. En tan longo tempo e ancho espacio, non é doado desenguedella-la deriva, que ten que ser por forza atoutiñante. Tódalas teorías son tentativas: ¿indoeuropeo, preindoeuropeo...? ¿Caucásico, mediterráneo, tirreno ou africano? E se resulta que todo nos leva a unha orixe, antes ou despois... ¿E se sabemos que elementos que se clasifican coma dun sustrato se acibiron por contacto con outras linguas máis antergas na chegada, que percorreron diferente camiño, mais con comunidade de orixe?

Ó falar de "Familias léxicas" prerromanas, prescindindo absolutamente de teorías -tampouco quero sentalas; samente reflexo, constato, feitos. Trátase dun elevado número de voces que semella doado agrupar fonéticamente co aval da afinidade semántica, tendo en conta, como é lóxico, a propagación de matices semánticos. Unha cousa avala á outra, mais tamén os campos semánticos en si mesmos, parellamente representados nos distintos temas. Defendemos entón comunidade de orixe ou étimo en cada tema, e o mesmo espírito -a facultade humana- na súa propagación ou espallamento cualitativo e cuantitativo. E compre sentar, antes de nada, uns principios básicos, xerais, que temos en conta: 1) A facultade humana da fala está ó servizo da expresividade e da comunicación. 2) A fala tuvo que partir de elementos, sons, expresivos moi sinxelos, monosílabos inestables de primeiras inarticulados, imitativos. 3) Esas voces, pura exclamación, tardaron moi longo tempo en fixarse, á vez que íban xurdindo necesidades novas de denominación. 4) Complícanse entón os elementos primarios por alternanza vocálica, por reduplicación, por equivalencia acústica, por incrementación. 5) Noutra dimensión, os valores significativos, os matices semánticos, inzan por relación expresiva, afinidade semántica, por proximidade espacial e semellanza. O home que, dende sélo, ten a facultade de expresa-lo que pensa e sente en linguaxe articulada, non ten con todo o acto ou realización dende o principio. A fala, que inconscentemente se vai organizando en sistema, é produto de infinitas tentativas, dunha elaboración laboriosa ó tempo que vai analizando, cada vez mais, o mundo en torno e o anímico. Primeiro aquel; pouco e pouco, vai facendo camiño ó andar. Séculos, milleiros...

Para ben este exercicio e pescuda que facemos, había de abrangue-lo ancho mundo. Abrangue o mundo próximo, exemplarizado en vinte temas lingüísticos.

1. TEMA ALTERNANTE *B-R/*M-R

*B-R --> *BAR-R- / *BER-R / *BOR-R / *BUR-R / *BOUR- (*BARB- / *BERB-, *BARK- / *BERK -*BARN)
 *M-R --> MAR-R- / *MER-R / *MOR-R / *MUR-R / *MOUR-

Documentación (ademais da común, no cabo): Ekwall, *Names*, 28; Falc'hun, 133; ELH, I, 44-46, 64, 143; Corominas, *Top. Hesp.* II, 222, e I, 106; Corominas, *Dicc.* IV, 672; Nègre, 39; Joyce, *Names*, I, 18, e II, 413; Pokorny, *Indogerm.* 108 ss.; Rivas, *Top. Martín*, 56-74; Rostaing, *Provence*, 88-91; Wartburg, 254.

a) *Alternanza *B-R*

Matizes semánticos: *Tope, rocha, monte, prominencia, morea que se queima*: No galo vemos **barros* 'cume de monte' e **burro* 'prominencia, nódulo'; I. *bar* e *barrier* 'barreira', *barrage* 'barreira artificial'; bret. *bar* 'cima, cume'; irl. *bar* 'cume de monte' e *barr* 'outeiro, cume de calquera cousa'. Corominas (*Top. Hesp.* II, 184-5) trai *barro* 'cume'; García Diego, 619, **barros* 'rocha'. Vasc. *buru* 'cima, cabo, cabeza'. Formas xa derivadas: gal. *barreira* 'forte', cast. *barrera* 'valo defensivo'; extrem. *barrero* 'outeiro', que cadra co gal. *barreiro* 'o que traballa a pedra, canteiro' e o I. *barrow* 'pequeno teso, prominencia, logo mámoa'; vasc. cat. gal. e port. *barroco* 'rocha, pedra irregular na súa superficie'; nos Ancares e no port. *barroco* 'pedra áspera, pérola irregular'; no leonés *barrueco/berrueco* 'penedo, pedra irregular, pérola irregular', casos nos que se ve unha especialización semántica, matiz que influíu na arte e por elo o de chamarse: arte *barroco*. Neste senso é voz popular en Galicia xa que calquera petrucio á vista dun edificio erguido en pedra traballada con aspecto áspero di que é *barroco* ou moi *barroco*, sen ter oído nunca da tal arte ou estilo do séc. XVII. Santa Rosa de Viterbo rexistra *barroco* 'penedo que sobrancea', que debe de sé-la acepción de partida, donde *barrocal, barrocais* ou *barrocais* 'sitio de barrocos'. Vémolos por todo a o norte de España: salm. *barruco* 'pena', nos Ancares *barrocal* 'lugar de penedos' cando en Láncara, Lugo, *barroco* é 'monte pizarroso'. En Ribagorza, Huesca, hai *borruco* 'pedrusco, rocha' e, como veremos, o campo intermedio está cuberto por termos que amosan algunha evolución semántica.

Vemos en Láncara *barroco* 'monte pizarroso'; en Busnadiago, León, *barrouco* é 'cume de monte, cima'; nos Ancares, ademais de 'penedo', *barroco* é 'talude'. O senso vai pasando pouco e pouco a declinar 'esbarrondamento de terras, de terras e pedra', e logo bimbarreira: en Vedra, Cruña, *barroela* 'talude no terreiro', en todo o Noroeste *barronca* e *barranca* 'desprendemento do terreiro'; nos Ancares *barronca* 'pendente', que é na Gudiña *barreira* 'pendente, bimbarreira'. No Oc. de Asturias: *barroco* 'terrón moi duro' é intermedio entre rocha e terra, pois eu coído que *barro*, despois de todo, pertence ó mesmo tema. Xeral é *barranco* 'precipicio feito pola forza dunha torrenteira', co abundancial *barranqueira*; en Verín *barranco* 'corremento de pedras'. En Manzaneda, Tribes, Ourense, temos *Borruga*, na parte mais montañosa da provincia; correspóndelle na outra beira, en Cataluña *berruga* 'cume de monte', no Levante *berruguell*, dos que non podemos xebrar evidentemente a voz común *berruga* ou *verruga*, tamén *borruga* en galego 'concreción ou excrecencia rugosa dura na pel' -ademais *barruga*-, ben galego aínda que os dicionarios sigan sen poñela, recollido xa no latín *verruca*. O cat. ten a matización de 'cume pequena redondeada'. Por Galicia adiante teño recollido *barranqueira*; en Fondo de Vila, Our. *barronca, barrouca* (vocalización do

-n), *barronqueira*, *barranco*, *barranca*, 'creba profunda no terreo', coma en Marín, Pontevedra, *barronca*, *barronqueira* 'valo caído, talude de terra e pedras'. Nalgures *barroqueiro* vale por 'alto, elevado', *barruquero* 'pedra grande no Alentejo, que está un paso máis atrás, coma o *barrouco* de Busnadiego. En Vedra, onde hai *barroela* 'talude no terreo', tamén hai *barroncada* o colectivo. A relación e emparellamento co tema CARR- vese en Láncara, Lugo, onde *carronza* vale por *barranca*; noutros lugares *carriozo*, *carronzo*, 'congostra pola que baixa a auga'. E en Galicia tamén hai *barrouca* 'cume de monte', coma no galego-leonés *barrouco*. Tales valores vense ben no verbo *esbarrondar* 'correrse o terreo, desprenderse', equivalente ó castelán *desmoronarse* (morón 'outeiro pequeno') e confirma étimo e semántica do gal. *esborrallarse*, *esborrallar* 'caerse unha morea de algo', que veremos logo.

Seguindo máis adiante, vemos no sur de Francia *barranc* 'precipicio'; en Languedoc *barrenc*, Alpes *baranc* e na Provenza *baren* 'rochedo a pico'; en Murcia, Levante, veremos *burra* 'ribanceira esbarrondada'. En Italia, no Val de Sesia *baranca*, sobresel. *vraunca*, calabr. merid. *varranca*, *barrancu* e *farrancu* (cfr. quizais tamén entre nós *farallón*), sic. *barancu*, todos con valores semellantes, coma o it. *burrone* 'barranco'. Todas estas voces amosan unha evolución semántica por medio de derivados. Xa vimos cómo viven aínda formas primitivas: vasc. *buru* 'cume, cabo, cabeza'; arredor da serra de Sanamede, Ourense, dise *bara* por 'caeira en pente dun monte', que é en Marín, Pont. *bareira*.

No Noroeste hispano hai unha especialización semántica merecente de anotarse pola deriva económica causante. Vimos en Murcia *burra* 'ribanceira esborrallada', *desmoronada*. No ámbito do antergo galego (Galicia, parte de Asturias, de León e Zamora, e norte de Portugal) e deica hai adur cincuenta anos, era cousa común o labra-las terras facendo searas ou *bouzas* (Bierzo), por medio de britadas ou rompidas. Cavar no verán grandes terróns coa aixada e deixalos secar ben co esquilme ou felga, para no agosto facer moreíñas coeles ó xeito de fornallas, co mato para baixo, e queimalos. Xa todo cinsa, *esborraballábase a borrala* e entrecavando, botábase o pan dous ou mais anos; así no monte sucesivamente. Non sei se ficará algún lugar; coido que polos Bergantiños. Estas pequenas moreas de terrons, tendo en conta fonética e semántica -enlace a precitada *burra*- levan estes nomes: *borreas* en Santiago, Friol, Guitiriz, Guntín, Monterramo; *borroa* en Santiago e tamén *borrueira*; en Sobrado *burrea*. O P. Crespo trai *aborrea* e *borreu*. En Ourense temos: Mugares, *borraira*; Estevesiños *borrón*, *borreira* en Reguengo, *borrela* en Feás e Brués. *Borrón* 'toleira ou tola', en Asturias; *borrea* é tamén en Cruces, Pont., coa que tèn que ver *murrea*, forma alternante que hemos de ver adiante ó estudar a segunda parte deste tema. Podemos, ademais, ver a relación íntima co dito de *borro* 'feluxe', *borrela* 'cinsa da colada', *borrallo*, *borrala* 'o que resulta de queimar as *borreas*'; *borrón*, *borrancho* 'tiznada de feluxe ou de tinta' e mesmo o port. *borraça* 'chuva miuda', *borraçar*, *borrifar* (tamén galego) 'orvalhar' e *borraçeiro* 'nevoeiro', parellos a *poalla*, *poalleira* 'chovisca' e *poallar* 'choviscar' en relación con *pó* (cast. polvo). Unha xeira acrara á outra e cada unha vese ben cómo se xongue a cadansúa base semánticamente. Pero, ademais, temo-los verbos correspondentes: por 'facen *borreas* ou *toleiras*' (veremo-lo parello

deste tema adiante) hai *borrear* e *aborreirar* en Santiago, *aborrallar* en Cabalar, *aborrear* en Guitiriz, *aburreiar* en Sobrado; *aborreirar* en Burón e Suarna, e *borreirar* en Friol. O contrario é no port. *esborralhar* 'extende-lo *borralho* que fica das *borreas*', mais coma termo xa aplicado, derivado, pois o gal. *esborrallar* dise con propiedade de 'desfacer unha morea de terra ou unha parede de pedra mais ben miuda' non mesmamente do *borrallo* ou *borralla*; en Santander, *desborregarse* (cfr. borrego, animal e nube) vale por 'correrse, *desmoronarse* a terra', que é en galego *esbarroncar-se*. O P. Crespo cita *borroeira* 'tola, toleira', mais tamén en Louredo de Mós, Pont., *bruxeira* (buruxeira) e *borralleira* co mesmo senso. (Cfr. *Top. Martín*, 38-41).

Hai outra deriva no tema, que xa citei. No gal. temos *barra* 'tómbolo de area onde un río desouga na mar'; coeste ten que ver *barreira* 'muro, fortificación dunha vila ou cidade', que é o leonés *barrera*, logo co valor de 'obstáculo que impide o paso'. É o cat. *barri*, prov. *barri* e fr. *barre* 'rampla'. Maigne d'Armis rexistra o b. lat. *barrium* 'muro'.

Xa vimos cómo é ben probable que este tema partise de 'rocha, cume' semánticamente. Os nosos *Barrio* ven en xeral de BARR- co sof. -ío (cfr. Vilar de Barrio sobre peneda esbura, Berreo na Cruña, etc.); en Aosta, It. *berrio* 'barrocal, rochedo'. Mais coido que partindo daquí, igual que vimos en Ast. Oc. *barroco* 'terroño moi duro', tamén chegou a valer, primeiro 'pedra areíscas e logo areíscas e sábrago, *barro*'; ou sexa, sería ese *barro prerromano que se supón coma raíz do tan común cast. gal. e port. *barro*; en arag. *bardo* (rr/rd), langued. *bard*. No Morrazo, Pont. *terra barrenta* é a 'terra arxilosa con sábrago'. Por outra banda *barreira* é o sitio do *barro* mais tamén, como vimos, muro e forte, e na Gudiña e o Tameirón 'pendente no terreo ou bimbarreira' que emparella con *bareira da serra* ou *bara*. En *Toponimia de Martín* (p. 32-33) dou outras citas.

Outro subtema hai derivado desta raíz que imos estudando, do que se ten discutido o seu: *brabo*, *bárbaro*, *barbeito* (cfr. *ibid.*, 28-31). En Galicia e metade norte de Portugal hai varios monte e castro *Barbud*, *Barbude*, *Barbudo*. O tema prerromano incardinouse tamén no lat. *verbactum* 'terra a monte', que é no Noroeste *barbeito*, cast. *barbecho*; en port. aínda noutros tempos se ve *barbeito* 'valo, cómaro, arredor dun eido', é decir, co matiz ou sema principal de 'monte'. Ó norte de Lugo (Noriega Varela) e noutras partes, *terras a brabo* son terras de *berbeito*, que se deixan descansar algún ano e volven ó *monte*, hoxe por forza. Hoxe a meirande parte das terras está *a monte*, *a brabo*, *de barbeito*, por estar sen coutivar o mato. Nos documentos medievais vese a oposición: *terras cultas vel incultas*, *terras domitas vel barbaras* que tamén decían co derivado *brabas*. O leonés ten *esbrabar* por roturar, que é o cast. *desbravar*; o *brabante* é un arado para roturar ou brita-la terra. O que é de monte, salvaxe (cfr. selva, l. silva) deu en galego: *brabo-a* 'áspero, montuno, sen domar'; *brabós* 'renovos ou *candos* de castiñeiro sen enxertar' e *brabal* 'lugar de castiñeiros *brabos* (sen enxertar)'; *brabádego* 'viveiro de castiñeiros *brabos*'. Na Rioja, Logroño, *bravo* é o revento dunha árbore debaixo do enxerte, é decir *brabo* ou silvestre por non enxertado, co que ten que ver o b. lat. *barbarellum* (Maigne d'Armis) 'mato de árbores en mesturanza, selva', mais tamén o *barbarus* romano. O gal. e cast. *brabío* é 'cheiro a monte, montuno,

salvaxe'; gal. *brabún* (Cuveiro) 'zorra ou zorro'. No latín, coma no grego, vese *barbarus*, *barbaros*, incardinado nos seus sistemas e cunha evolución semántica afín mais característica e propia de quen iba e se tiña por máis adiantado na cultura, implícita a oposición *monte vel rure / civitate* --> *Greci vel romani / barbari*. Ambos e dous pobos lle decían ós demais *barbari*, ou sexa, 'do monte, montunos, silvestres' e polo tanto rudos, sen maneiras, sen cultura, confundidos con "os outros", con alleos en xeral. Mais partir, forma e fondo, parte do valor radical de 'monte, rocha, cume', que ten este tema, como se ve nos autores latinos aínda: en Plinio as avespas ou avéspas son *vespis barbaris* e *luci barbari* 'matos sen coutivar, touza e poula a un tempo'. En Marcial: *rure barbaroque laetatur*, identificando *rure* con *bárbaro* ou *brabo*, en oposición á *urbe*.

Nos aspectos semánticos que imos vendo en relación coeste tema, hai alternanzas nas que compre fixarnos. Hai o gal., pal. sant. e arag. *barga* 'cerro, outeiro' e 'parte mais pina dunha costa' (cfr. *bara*, *bareira* 'pendente moi pina', *barreira* na Gudiña 'pendente' e *barronca* 'id' nos Ancares); prov. e cat. *barga* 'monte', fr. *barge* e *varge* 'monte e morea'. Na E. Media temos as formas metatizadas *braca*, *bracca* (Du-Cange, Maigne d'Armis) co valor de 'terraplén, túmulo, montecelo'; e o gót. *baigr. É o celta, kimr. *baragod* 'ladeira', coma esp. gal. e port. *barga* 'ladeira, bareira'. Da alternanza en -e- temos, xunguindo coa derradeira, o fr. *berge* 'ribanceira', metatizado no abg. *bregu* 'ribeira, beira'; xerm. *berg* 'monte', escand. *berg*, danés *bjerg* 'monte alto', ruso *bereg* 'cuiña, outeiro' e ant. I. *beorg* 'cuiña, túmulo'; celta, iri. *breg*, galés e bret. *bre* 'monte, outeiro', e celta *berg* 'altura, cume'. Hai tamén unha alternanza con aumento en -n: bret. *bern* 'monte, altura'. Tamén en -i-: celta, galo *briga*, forma metatizada xa, onde se pode ver ben a evolución última dende o punto de vista semántico: 'pico, rocha, monte --> monte fortificado, barreira --> cidade forte nun monte --> cidade', o que acrara (mutuamente) topónimos coma *Senábriga* ou *Senábrega* --> *Senabria* / *Siábrega* / *Xiabre* / *Seabia*; o *Callubriga*, *Nemetobriga* (Mendoia), etc. e os actuais Calobre, Tio-bre, Ogrobe (Ogobre), etc. do Noroeste; coma en Cataluña e Francia Lanobre, Talobre, Vézenobre, Vendevre, etc. Parelo é o xerm. *burgs* 'vila forte'. No iri. hai *bri* e *breg* 'monte, cerro', e tan alá como é A Servia: *brijeg* 'cuiña, outeiro', perto do ruso *bereg* 'id'. O que vemos é que tales variantes incrementadas, derivadas, están moi espalladas e que foron herdadas ou recollidas dun sustrato anterior moito mais antergo.

Constatamos aínda outra deriva, certamente chegada ó Noroeste e á Península Ibérica coa invasión bárbara ou xermánica, o que non deixa de ser ilustrativo para entendermos o espallamento lingüístico en xeral. É a voz *burgo* tan usada no repoboamento medieval con *bonos burgos*, o *burgo* de Caldelas, Our. con un lugar de *O Burgo* na Serra do *Burgo*, un lugaríño de *O Burgo* en Cela, Bueu, Pont. e outros moitos. O senso que se lle dá no ant. cast. e gal. é o de 'arrabaldo, barrio' e parece sé-lo en *O Burgo* á entrada da Cruña; en Forcarei, Pont. hai tamén *Malburgo* e en Our. Nogueira de Ramuín, *Malburguete*. Mais eu coído que o seu valor ó tempo de vir á Península foi mais ben o de 'vila, cidade fortificada' asegún a situación social e política derivada do Baixo Imperio; o de 'cidade pequena' foi unha secuencia. O b. lat. *burgus* (así en Vegetio) era *castellum parvolum quem*

burgum uocant; craro que vivía neles a xente pola intranquilidade pública e o medo á rapiña, como vemos por Paulo Orosio (*Hist.* 7, 32, 12) *crebra per limitem habitacula constituta burgos uolgo uocant*, onde semella confundirse a morada co forte e coa fraga a pico nas estremas. A voz chegounos do xerm. *burgs* 'forte, cidade fortificada', evolución parella á alternante en -e- da base oronímica que estudiamos. No lat. xerm. *burgus* 'turris' corresponde ó grego *pyrgos*, mais tamén ó b. xerm. *bourg*, irl. *borcc*, brit. *borc'h*, *bourch'is*, ant. prov. *borc*; gót. *baurgs*, *borgs*, cat. *burg*, fr. *bourg* e it. *borgo*. O grego *pyrgos* 'torre fortificada, forte' amosa tamén o senso antergo, intermedio. Na Xermania o valor primitivo teno *berg* 'montaña', forma tan abondosa na oronimia e na toponimia en xeral; poida que tamén sexa o segundo compoñente de *albergue* (cfr. *Alberguería*, *Albergaría*) chegado aquí co gót. *Haribaírgo 'campamento, pousada' (*Harjs* 'exército' e *berg* 'pousada', al. *herberge*, a. a. al. *heriberga*), evolución lóxica e ben comprobada dende 'monte', como vimos enriba, deica 'poboado e morada'; o intermedio está na anterga especialización 'campamento militar'.

Matices semánticos: *prominencia, bulto, tarugo, gordo, basto*. Non está tan ben representado este campo semántico coma no primeiro nivel, mais sí que podemos citar representantes que confirman o parello evolutivo no senso. En Ramirás, Our. e no gal. en xeral, temos *burullo, brullo* 'envoltorio', cast. *burujo* e *burujón*, este co valor tamén de 'inchazo por golpe na cabeza'. No Maestrazgo *barroco* 'inchazo, *tolondro*' (cfr. *barroco, tola, toleira*, etc.) en Levante, que é en Tarragona *borro* 'inchazo, *tolondro*', tortosino *borrony* 'id.'; irl. *borr* 'morea, inchazo, *tolondro*'; arag. *borroño* 'nó da madeira', e tamén *borronco* (cfr. *barronca, barrouco-a*, atrás), salm. *borruncho* 'inchazo'. En Galicia (Razo, Marín...) *borro* é a excrecencia do millo, abultada e feluxenta a un tempo, que nos fai recordar en entrambos aspectos o *borrón* 'morea de terróns que se queima' enriba citado. Mais tamén (Laxe, Razo, etc.) hai *borrón* 'bío ou cravo de madeira, taruguíño que fixa a roda do carro no eixe'. En Fondo de Vila, Our. *barrugueiro* é abundancial de *barruga* entendida esta coma afloración pequena de rocha irregular no monte. O burato da pipa no que entra un *borrón* (bío, taruguíño) para obturar, é *borreiro* en Cambadós; gal. *borreiro* 'tapón de cuba'; *borroeiro* 'abertura cadrada nas pipas grandes' en Seixo, Marín. En relación co *borrón* do millo está en Frades, Pont. *borro* 'pouso do viño' e bosta de *borrar* a pipa (tapar, tapón) en Lalín, e Medeiros, Our. Tamén hai *borrel* 'tizón do millo' en Loureiro, Cotobade, Pont.; en Frades, Pont. *morrón* 'o queimado da pavesa' que xongue o tema coa alternanza en M- que logo veremos. Co matiz de 'bulto, erupción' temos o lat. *varus* 'erupción, torobelo' co dim. *varulus*; cast. *barros* 'erupcións na cara', mesmamente coma o lat. *varus*, coma *verruca* 'pequena prominencia, *beruga*'; cast. *verruca*, gal. *barruga, beruga* e *borruca*. Cando estas erupcións se dan no gado vacuno son: *bérragos, bérracos* en Xunqueira de Ambía, Our., *bérrecos* en Ramirás, *bérregos* no Incio e Pantón, *bergos* (cfr. *barga, bargo*) en Guitiriz e Melide. En Galicia as excrecencias do carballo levan o nome de *borugas*, coma nas persoas. En Goián, Pont. *borrencha* 'excrecencia, erupción ou quiste da vaca', cando *borrancha* lle din a 'erupción vexigosa producida pola ortiga', que á súa vez é *borreca* en Santiago, Crecente de Lugo e Ra-

mirás de Ourense. O fr. ten *bourreau* 'feixe de leña' e *bourrer* 'atafegar, encher', *bourru* 'brusco, basto'. Quizais poidamos traer aquí o b. lat. *burra* 'estopa groseira, basta, de longo pelame', donde o ant. prov., esp. gal. *borra*, que, como vimos tamén é o pouso do viño.

Matiz semántico: *cabeza, cabezudo, bobo, animal torpe, pesado, cabecear, golpear*: O vasc. *buru* é 'tope, cabeza', donde *buruaga* 'moca, porra' e o abundancial despectivo: *burugabe, burugogor, buruandi* 'cabezudo, bobo'. O cast. *burujón* vale por 'inchazo por golpe na cabeza'. O animal é *burro, borrico* en esp., gal. e port., tamén co valor de 'tonto, ceporro' (cfr. cepo, tarugo); co valor de tonto hai o gal. *burro, burrán, burreiro, burricán, burreño*, donde a acción é unha *burrada* e a condición *burremia*. Así o lat. *verres, verrus*, que é o esp. e gal. *verraco*, it. *verro*, fr. *verrat*, gal. *barrón, berrón* 'porco pai', que tamén decimos *borrón*; leonés ant. e ast. *berrón*, rosellés *verró*, fr. oc. *verrat* (-attu), que se di en port. *verrasco* e cat. *verro*, arag. *berro*. Asegún Corominas (*Dicc. V*, 791) o lat. *verres* fica no it. rét. sard. ant. fr., prov., cat. e rum. Como enriba vimos *brabío* 'cheiro a montés' e *brabún* 'zorro', hai o balear *marraco* e gal. *marrau*, cast. *marrano* que veremos na alternanza M-; *marraco* declina 'brabo, arisco, montuno'. Gal. *berrugo* 'tacaño' (cfr. taco, e borrón 'tarugo'); no esp., tamén no gal., é ben común *borrego-a, borrico* por 'bobo, tonto', e no cast. *borrego-a* por 'ovella, carneiro', co sof. *-eku/-ekku-a* tan repetido neste artigo. Por outra banda compre fixarse nos *verracos* -mogón ou mollón- lindeiro, que se repite no b. lat. *moccus* 'verraco' e *mogo, mogón, muga* 'mollón, lindeiro'. Interesa tamén ver cómo o tema que tratamos se aplica a outros animais: cast. *borro* 'borrega', *borra* 'ovella de un ano', alent. *bôrro* e *borre* 'bode, castrón', vasc. *borro* 'carneiro ou carruxo dun ano' (cfr. raíz KARR-/KARN-) que é *monueco* en cast. (raíz M-R-), bearn. *bourrec* 'vitelo', Auvernia *bourri* 'touro'; na prov. *beret* 'cabirto, año', it. *birrachio* 'vitelo dun ano' son alternancia vocálica (cfr. Corom., *Dicc. I*, 634). A voz *borrico*, l. serodio *burricus* 'cabalexo', ademais do esp. gal. e port. *borrico*, derivado evidente de *burro, borro*, está no prov. *bourric*, nav. *borrico*, lomb. *borich*, e outros dial. it. *Burro* é no prov. *bourro*; ast. oc. *barru* 'cabalo', ast. *aborricau* 'abrutado' e en Beira, Port. *burro* 'calquera animal que turra dun carro'. Podemos tamén cita-lo lat. *barrus* 'elefante', voz india.

Vimos o vasc. *buru* 'cabeza'; tamén o celta, bret. ten *bar* 'cabeza, cume, monte'. Daí o vasc. *buruas* 'cabeza en pelota, descuberta' e *buruestalki* 'cobertoira da cabeza, gorra'. En correspondencia vemos o I. *barren* 'calvo, pelado, esteril', onde aínda latexa a base *bar-r-* 'peneda'. De golpear 'coa cabeza temos o vasc. *burukatu*, de *buru*, 'topetar, dar contra' (cfr. top-etar) e *buruka* 'topetada, cabezada'. Parellamente hai o I. to *borrow* 'botar, tirar a pelota' (cfr. bot-ar). As formas privativas, lat. vg. *debarbare* 'desmochar, cortar' (cfr. mocho, mouco) que vemos en Maigne d'Armis ten o valor de 'quitar o tope, cume ou cabeza', ou sexa que tamén está implícita a base *bar-b-* (cfr. atrás *bar* 'monte, cabeza, barb-' 'monte, cume', ollado en barbeito, etc.). O mesmo temos que pensar do sant. *desborregarse*, parello ó gal. *esborrallarse* 'correrse o terreo, unha morea de pedras ou semellante', que non se refiere por suposto a *borrego* animal -a relación é indirecta-, senón a

borrea e *borrón*, alternanza de *murrea* e *morro*, etc. co valor de 'morea, monte, cume'.

Fixemos unha corrida en pelo en procura de formas derivadas da base *B-R que non estamos preparados para calificar nin determinar cronolóxicamente; citamos, aportamos dados constatados por distintos países de Europa, mormente na metade occidental. Compría unha pescuda máis ancha e profunda que algún día se fará. Mais todo este elenco non está só; nas humanas vivenzas vese afectado o espacio vital enteiro. O mesmo había que facer coa toponimia, onde o home foi deixando nas etapas máis anergas o seu pensar e sentir con chamadeiros epónimos. Vexamos algúns coma mostra:

En Santiago de Compostela *Bar de Arriba* e *Bar de Abaixo* representan a forma máis sinxela; os montes e lugares *Barela* e *Bariña* (dims.) e *Barón* (aum.); *sub monte Varone / Barone* fúndase o mosteiro de S^a Cristiña de Ribas de Sil, 876 e 1175, ó pé de inxente caeira a tope. En S. Clodio, 1589, Our. fábase da *Soma del Varon* (cima do m. Barón). E así Estaca ou Monte de Bares, Bariz, Barosa, Barán, Baralla e Baralobre (*Bara-lio-briga), Barantes e Barrantes, Barilonga e Baralongo (= monte longo), Barouta (= monte alto), Baredo... A Barra, A Barrela, Barraña, Barrañán, Barrón, Barroso..., Barbanza (serra), monte Barbeirón, As Barbañas, Barbantes... Conteí 175 nomes na toponimia mor de Galicia; na menor son innumerables. Ó norte de Port. está o Barroso, o máis alto, serra e "terra", co pico Alto Barroso ou Alturas. Podíamos seguir por Portugal abaixo, polo norte de España. En Francia: Bar, La Barben, Pic de Barané, Bargème, Bary e Barry, Barbachen, Barran...

En Italia: Baraggia de Suno, Baragiano Scalo, Baranello e Barano, Barbania, Barbarano, Barbiano, Barengo, Baressa, Barga, Bargone, Bari...

En Alemania: Barr, Berg, Bergheim, Arnsberg... Escandinavia: Mar de Barents, Bergen. Gran Bretaña: Barby, Barcombe, Barwell, Bare, Barham (ham on the hill), etc. Irlanda: Barmona, Barmeen, Barreragh (barr 'cume'), Barr of Slawin, Barrow...

b) Alternanza *M-R

Matices semánticos: *Tope, rocha, monte, prominencia, morea que se queima*: Hai no galego *morosa* 'penedo, rocha exenta no campo, por erosión' (Crespo); *mourenza* 'rocha', en Gustei, Our., *mourear* 'partir pedra no monte'; *marrón* 'pedra que se tira no xogo do marro', *morro* 'rocha mouca, cerro'; *morrullo* 'pedra espicalada', en Cangas de *Morrazo*; en Canarias *marullo* 'seixo e morea de terra'; Vilacidayo, León, *morrillo* 'pedrusco grande', igual ca en Sant.; vasc. *marra* 'mollón, estrema'; transm. *marra* 'pedra, mollón, lindeiro'; fr. dial. *marrah* 'pedrusco grande', gasc. *marralh* 'pedra grande' e *marralhero* 'caeira chea de pedras', fr. dial. *marret* 'morea', fr. *marelle* 'rochedo', sur de Fr. *mourreno* 'espedrigada'. Alpes Or. *maroc* 'rocha'. Cat. e esp. *morro* 'penedo e monte mouco' coma no Noroeste, dial. fr., prov. sardo, dial. it. e xerm., declinando tamén 'fociño'; na Prov. vese xa no XII *mor*, *morre* 'fociño' e hoxe *mourre* 'penedo, cerro redondeado'; en sic. *murra* 'penedo alto', ó sur de Roma *morra* 'id.'. No cat. hai *murro* 'pico que apunta de

montaña'; ast. *morrón* 'mollón, chantón de pedra, marco' (cfr. *mallón, mogón* adiante). Na lareira, a pedra que sostén a leña é *morillo*.

Coa xeira derradeira ten que ver as voces galegas: *morea, morica, morico, moreca* 'montón de algo', *moreón* 'morea grande'; o aparecer con -r- sinxela, a diferenza das avanditas, declinará ausencia de enfatización. No port. é *moreia*; García de Diego traí *morón* 'morea de pedra nun terreo', e en Lemos, Lu. *morón* 'terreo con restos de pedra de edificio'; en Mones, Our. *mur* 'morea de pedras'; no Bierzo *merueco* e *morueco* 'morea de seixos de río', formas que logo veremos declinando 'carneiro, carruxo' (cfr. raíz CARR-/CARN- 'pedra'). No port. *muradal* 'sitio cheo de pedra abandonada', que, polo paso de r a l deu no cast. *muladar* 'sitio á beira da muralla'; no Courel é *moradella* 'morea de pedras', o que quere dicir que ven de *murata, de *mur*, forma latina, aínda que no Lubián *muradella* declina 'morea de leña ó pé da casa', operando en realidade o sema *prominencia*. *Muro* vese en tódolos romances co valor de parede de pedra grosa; en ast. é *mur*, *muria*, mais no sur de Ourense e raia portuguesa *muro* é o nome común por 'castro', e no vasc. *mur* 'cuiña, cerro, outeiro'; gal. e port. *murar* 'facer muro' e gal. *muradouro* por muro. O abundancial: pedra miuda xunta en morea nun labrado é en gal. *morouza* e *morreira*; o it. placent. ten *murra* 'rochedo', que no sur de Fr. vale por 'cume de monte'; no it. saboy. *moraine* é a *morrena* de España que se di derivada do fr. *moraine* 'espedrizada dun glaciar', no sur de Fr. *mourreno*. A forma mais sinxela e o it. ant. *mora* 'morea de pedras'; vasc. *almora* 'morea de pedras' e *almor* 'mámoas', mais no corso *mora* 'morea de leña, esterco', e no sur de It. *murra* 'morea e rebaño'. Os verbos din o mesmo: gal. *amorrar* 'amontonar', *amorrar* 'colmar'; en Cerdedo, Pont. *amorar* 'amontonar', en correspondencia con *morica*. O feito de desfacer-la *morea*: gal. *esborrallar*, port. *esboronar*, extrem. *esboronarse* 'desfacerse un terrón', cast. *desmoronar*, pertencen ó mesmo tema; os dous primeiros a alternanza B-R.

O tema, coma no gal. *morea*, non se refire somente a 'pedra'. Hai o gal. *murga* (*múrica) e *murgueiro* 'morea de feixes'; *muruzo* 'feixe que coroa o palleiro, palleira ou medouco'. En Cast. e León *morena* é a 'morea de mes ou de vexetais'; en Villacidayo, León, *morena* 'morea de gavelas ou mollos en dúas ringleiras'; en Maragatería e a Cabreira Alta, *morena* é 'morea de mollos', e en Sal. 'morea de algarrobos'; *morena* (García de Diego, 4496) 'morea de feixes' en xeral. No fr. dial. *marret* 'morea'. En Burón e Suarna *marrota-o*, Pedrafita *marrote*, é o 'medouco'.

Parellas ás derradeiras van as formas declinando 'monte'. Xa vimos que *morro* é xeral na Rumania co valor de 'cerro, monte chato, fociño'. As formas aparecen sinxelas ou enfatizadas; na prov. de Pontevedra hai á vez *Moraña* 'sitio de montes' e *Morrazo* 'gran morro ou monte prominente'. *Morro* por semellanza de abultamento chato declina tamén 'fociño'. No moz. vese *mora, maura, maurena* (a alternanza ditongo/non ditongo é moi anterga) para 'cabezo, outeiro, monte'; hé-molo de ter en conta para explica-la confusión en torno ós nosos *mouros*, ademais do valor *muro* 'castro' e toda a xeira de termos que imos citando. Os mouros de África da tradición e lendas populares, son unha reencarnación imaxinaria dun mito anterior creado a partir dos nosos devanceiros moradores dos castros nos

montes e dos fabricantes dos megalitos, que *moureaban* (traballaban coa pedra) nos montes; "outros" homes que baixaron ó val cos romanos e houberon de trocar de vida, e de habitat, que de *mouros* pasaron a cristiáns.

En Sonán, Lu. *mura* 'cómara nun eido ou arredor'. En Pantón *morón* é 'terreo sen cultivar', equivalente ó *barbeito* ('de monte') xa visto; García de Diego trai *morón* 'montecelo' e o cast. ten *desmoronar* 'desfacer unha morea'. En Ogrobe *morraza* 'tómbolo de area xa con herba de pasto, na ría' é na Garda *morrazeira* 'tómbolo que ergue no río ou á beira do río Miño'; en Gorgullos, Co. *morrañada* 'cómara, valo con matorreira arredor dun eido'; en Toba, *marousa*, *marousal* 'valo, cómara con silvas arredor dun eido', ollado a recadén: *morouza* 'morea de pedras'. O port. ten *morouço* 'montecelo'. En Casasoá, X. de A. Our. *moruxeiro* ou *maruxeiro* é valo ou defensa dunha medorra. No cast. dial. *morón* 'teso'; salm. *morrión* 'teso alto', na Maragatería *morra* 'altura' e *morrión* 'altura grande'. O vasc. *muru* é 'morea informe e monte pequeno' e *mur* 'cuiña' mentres que *murua* 'outeiro' (*buru* 'cabeza'); sur de Fr. *murra* 'pico de monte' e nos Alpes *mourre* 'cima, cume'; tosc. *morello* 'poio'. No I. hai *moor* 'páramo, monte baixo', no ant. I. *mor* 'cómara, sebe arredor dun eido e páramo'; o ant. I. tiña tamén *maer* 'sebe', coma o sueco *mar* e ant. escand. *marr* 'sebe, charca', anque estes ben poden relacionarse co ant. I. *mere* 'lago'. Quizais teña relación co noso tema o irl. *mor* (I. more) 'grande, voluminoso'.

O mesmo que vimos na alternanza B-R, tamén con M-R fican no Noroeste termos que avalan unha evolución especial aquí, parella á correspondente evolución económica e social. É o matiz significativo 'morea de terrón que se queima para facer seara'; A. Otero rexistra *murré* 'morea de terrons con broza, que se queima'; en Silleda, *murradas* 'id', coma (Valladares), *murrea*, *murrada*. García de Diego rexistra *murrea*, *murrada* 'morea de pedra miuda'. Nalgures en Galicia, por ex. Loxo (A. Otero) *cavar a morro* é 'cavar a terrón' onde se ve o valor primitivo: *morro* 'terrón, bloco, etc.'. O P. Crespo trai *amurrada*, *amurreda*, que en Louredo de Mós, Pont. é *murrés*, *morreira*, *morriñada* por 'tola, toleira' (cfr. *morrañada* 'valo con mato' en Gorgullos). O emparellamento fonético e semántico, meras alternanzas, coa xeira en B-R, está a ollo: *murrea/borrea*, *borraira/morreira*, etc. Cavar a *morro* coma cavar a terrón é a primeira alaboura cando se quere pór un terreo que está a monte en labradío. Unha morea de terrons secos, coa felga, a xeito de fornalla, que se queiman para logo sementar o pan.

Como vimos na versión anterior, aquí deuse un paso semántico que inza a partir do feito de os terrons converterse en cinsa, pó, en *borralla-o*, dim. craro de *borra*, aínda que *esborrallarse*, como vimos, non é desfacerse en *borrallo* ou cinsa, senón *desmoronarse*, desfacerse unha *morea*. A semellanza entre esa cinsa e o pó e a chuvia miudiña e a súa forma de caer (cfr. *poallar* 'orballar' e *poalleira* 'orballeira') causou no Noroeste outro campo semántico. Vese que a linguaxe está ó servizo das vivencias do home, e aquela evoluciona coestas. Así temos: en Guitiriz *morrión* 'néboa baixa e espesa' (cfr. *borrión* 'fungo do millo e taruguño'), coma *borrifar* 'orballar', port. *borraca* 'chuva miuda' e *borraçar* o verbo, etc. E referido á cinsa: *mourar* 'luxar' en Frades, Pont.; *mouracan* 'poeira'; o tizón ou fungo (pó negro, coma cinsa) do millo e o pan é en Santiago e Novefontes *mourón*, en Burón e

Suarna *murrión*; o cabo queimado e en cinsa da pabesa do candil: *morraco* en Medeiros e *marruco* en Fondo de Vila, Our., en Frades de Pont. *morrón*; en Verín *morraco* 'parte queimada do cigarro', que é *marruco* en Ramirás (cfr. port. dial. *marrucar* 'cabecear co sono') e así gal. *esmorroar* 'espabilar a pabesa'. En realidade nestes casos deuse unha suma: *cabo de, parte queimada*. Emparellan co dito a recadén de: *borro* 'feluxe', *borrela* 'cinsa da colada', *borrón-ancho* 'tiznada', etc.

Matiz semántico: *prominencia, bulto, tarugo, basto, gordo*: gal. *mourón* 'machón de porta'; en Feás, Co. *mourón* 'tentemozo do carro'. Gal. *morra* (cfr. moca, mona) 'pau con abultamento no cabo', mais usado en León: Vilacidayo, id., e *morras* 'excrecencias que botan as árbores no pé, moi duras'; gal. port. cast. cat. etc. *morro* 'cousa abultada, fociño', donde *morrada, morrazo*, por ex. en Galicia, Oc. de Ast. e bable, Villacidayo, salm. etc.; na Mezquita, Our. dise *murrio*; en port. *murro, murraça* 'puñetazo'. En Cariño, Co. *morrón* 'peza de ferro en bloco macizo que hai no peirao para amarra-los barcos'. O gal. *marra, marreta*, 'maza de ferro mais ou menos grandes', que parellamente se chama tamén *porra, porreta*; o golpe é un *marrazo*; no ant. esp. *marrazo* 'machada de cortar leña' (cfr. gal. *picar* e *pitar* 'cortar leña'). O fr. *marro* 'aixada', lat. *marra* 'id.', gr. *marron* e asirio *marru* son deste tema.

O xogo do *marro* debeuse de chamar así polo *borrón* ou *mourón* que se afincaba no centro do campo de xogo e que marcaba o límite entre ambos contendentes. Outra forma é o *marro* (tamén en cast.) que se xoga afincando un estación (*marro*) no chan e gana quen atina ou deixa perto a pedra (*marrón*) que se lle arrebola. Ambos e dous existen en varias partes. O cast. de And. ten *marro* 'pau da billarda'. En Zamora *morreo* 'xogo en que o que perde ten que arrincar cos dentes unha estaquiña'. O vasc. ten *morrio* 'botón, brote', co que ten relación *morritz* 'romo', *morroko* 'tolondro' (cfr. *borro* 'id.' en Tarragona), e *morrotu* 'botar reventos as plantas'. No esp. *morrillo* 'cogote abultado'; xa vimos en Pedrafita, Lugo, *morruído* 'árbore con moitos nós'. A revento, chantón, tamén compre referir o vasc. *murrió*, prov. Madrid *murón*, e en Gran. e Almería *morrón* 'mugrón, bacelo de videira'. En Cabalar, Co. *marroca* dinlle á flor en mazaroca da cebola; *marruzo* 'clase de cereixa' e *marouza* 'froito de cereixeira silvestre'. En Fondo de Vila, Our. *amoroñarse* é 'facerse un *burullo*, encollerse', onde *morreco* 'persoa pequena e grosa'. O vasc. *morroko*, ademais de 'tolondro' declina 'basto, rudo'; o gal. *morondón* 'muller grosa e desaxeitada', coma *morcón* (*morocone) 'persoa grosa e burda'. O que está de *morros*, enfadado, dise *morolo* no Courel, *morollo* 'apenado', mais referidos, semánticamente, a *cabeza*, igual ca *morriña*, etc. E nesta deriva entrará tamén o a. a. al. *marren* 'impedir, estorbar', xerm. occ. *marrjan* e al. dial. *murro* 'de morros' e o verbo *murren* 'estar de morros e protestar', tendo en conta as alternanzas vocálicas, aínda que nos derradeiros a relación debe de ser directamente con *morro* 'fociño'.

Polo feito de ser globulosos, máis gordos cos ordinarios, podemos tamén relacionar coa base *M-R o fr. *marron* ('grosse châtaigne'), milan. *marrone*, fr. *marelle, mérelle* 'botón, brote' (cfr. vasc. *morrotu* 'brotar', esp. dial. *murrón* 'mugrón'), tamén un xogo, ant. *marel, merel, méreau*, que Wartburg (*Dict. s.v.*) re-

fire certamente ó prerro. **Marr-* 'pedra', con outros derivados por Italia e Iberromania. Do xerm. *marrjan* ven o I. *mar* 'estorbar'.

Campo semántico *cabeza, dar golpes*: En parte están comprendidos no campo anterior; ó fin e ó cabo *cabezo* e *cabeza* ambos e dous *tope* son. *Morra* en gal. é pau con cabeza ou abultamento (moca, morra, porra...); moz. *morra* 'testa e morro', cast. *morra* 'cabeza, parte superior dela' (Corom. s.v.; García de Diego 4494a), fem. de *morro* especializado en 'cabezo, coto dun monte, cerro, fociño', espallado por toda a Romanía. O cast. *andar al morro, a la morra* equivale a 'andar a golpes, a trompazos', relacionado etimoloxicamente e no senso coa cabeza. Isto vese ben no port. dial. *marrucar* 'cabecear de sono' (cfr. topenear, topar, tutar, tostar, moquear...), e o esp. *morocada* 'topetada, testarada de *morueco*' (cfr. *morreco* 'pequeno e groso'); sant. *morrear* 'cornear o carneiro' ten relación con *morra* 'cabeza, tope redondeado', donde o ast. de Cabranes *morra* 'res sen cornos' (cfr. mouca, mocha, mona...); en cast. *morrada* dise de dous cando se 'topan cabeza con cabeza' e *morrón* 'golpe, caída'. No Lubián, gal. de Zamora, *esmorriar* 'ferir na cabeza' e no salm. *morroar* 'toparse coas cabezas', supón a mesma base alternante. O esp. *morrión*, it. *morione* é o que vai na *morra* ou cabeza para defendela, coma o *morral* 'fardelo do morro, bolso de cazador', cat. e arag. *murralas* 'bozal', parm. *moraña* 'narigón', log. *ammurrare* 'ata-la vaca para munguila' e o gal. *amorrar* 'suxetar polo morro'. En Fondo de Vila, Our. hai *amorroar* 'comer de morro' o que fai o vacuno para pacer cando é guelfo'. O vasc. *morral* 'mozo' e *mozo* mesmo ten étimo parello e proceso semántico igual, donde vasc. *morrosko* 'mocetón', mais *morroko* 'tolondro'. *Morral*, esp. e gal., ademais de 'cebadeira, fardelo', ten o valor de 'pesado, tardo, groseiro' que se pode relacionar igual coa cabeza (cabezota, cabezón) que co corpo voluminoso; igual que *mozo* ten orixe no costume antergo de iren pelados ou trasquilados, *morra* (Cabranes) é res sen cornos e o cast. *morondo, moroncho* vale por 'pelado de cabelo ou de follas'. No S.O. de Fr. *murra* é tope ou punta de monte, mais no calabr. *murra* declina 'res ou rebaño e morea', igual ca na metade oriental de Ourense se lle di *res* ó rebaño enteiro por sinécdoque, xa que, de seu, tanto *murra* coma *res* (cfr. lat. *res* 'cousa') son unha *cabeza* de gado.

Tamén relacionado coa *murra* 'cabeza' (no S.O. Fr. *mur*, prov. e cat. *morre* 'cabezo, morro') está enfermidade que afecta á cabeza: gal. *morriña* 'mal de ausencia', port. *morrinha* 'id', e o adx. *morriñoso* que en Cuba din *morriñoso* 'quen a padece'; cast. *morriña* 'tristeza, mal da cabeza dos animais mormente a ovella'; en Villacidayo e Lena *morrina* 'mal á cabeza da ovella', que é *murria* no bable e *morriña* no salm.; *murria* se di tamén en Melide, Co. á do animal, mentres que *morriña* á das persoas. Que a deriva é real vese polo termo *morroeira* 'sopor', de Friol, Lu. e mesmo por *amorrar* (gal.) 'porse de morros', no esp. de Chile *amurrarse* 'estar descontento' e *murrio* 'triste' ('de morros'), ant. esp. *murria* 'tristeza'.

En Lánacara, en Sisterna de Ast. *marollu*; en Burón, Suarna, Cedofeita e Monterramo *murón* 'o que está de morros, que vai co *coto* baixo'. En cast. *moraga* 'mangado de espigas' e *moragar* 'pór en mangados', polo abultado da forma, coma en Pont. *marouza* 'medouco de cana de millo', e en Frades, Pont. *marouco* 'feixiño

de herba a secar en pirámide no campo' e 'persoa burda e desaxeitada'; gal. *maroutou*, *maroutallo*, que se di da muller de moito corpo e desaxeitada', que é en Fondo de Vila, Our. un *maroto*. Nalgún destes quizais se poidese sospeitar o influxo do lat. *mas*, *maris* 'macho'; *marouco*, *marouca* dise mormente da muller, mais prevalece o senso de 'gordo, rebolo', coma en *maroufas*, *maroufeiro-a* 'persoa gorda de mais e moi pequena' e *maroufeiro-a* 'bochechudo de cara'. Así é o cat. *murri* 'pícaro' (cfr. *pico*), *enmurriar-se* 'amonicarse' (cfr. *mono*), gasc. *mourri* 'de morros, brusco, tosco', que na Xironda, Fr. é *mourry*. *Morral*, gal. e cast., que declina 'cebadeira de cabalería' ('o que vai no morro') tamén ten o valor de 'estorbo, pousafoles, burdo', e *morralla* 'conxunto de cousas despreziables'.

Estreita relación semántica cos derradeiros termos ten palabras coma: *marrá*, *marrán* 'xoroba'; na Mezquita, Our. e A Gudiña, *marragota* 'xoroba' e *marracotudo* 'xorobado' coma *marragotado*. O cast. *morrocotudo* é un adx. vulgar aumentativo no senso de 'grande, formidable' mais sempre con un matiz peiorativo que lle ven de *morro*, *morruído*; arag. *morrocotudo* 'id'. Por xoroba ten o gal. tamén *marrancha* e *marranica*, afirmando a autenticidade deste termo que poida que esté implícito na frase: *é o de marras* (o xorobado). *Marranas* son tamén os dous machos ou pés dereitos entre os que xoga a viga do lagar, no Bierzo, o que está acorde con *marro* 'pau de billarda' e con *marro*, *borrón*, *mourón* 'estacón' que vimos enriba. No aspecto que imos vendo (morro, gordo, cabezudo, pescozón ou pescozudo, bulto e xoroba) coido que, vendo e emparellando varias concomitancias, podemos chegar a convicción de que son varios os animais caseiros que, nunha etapa moi anterga, acibiron o nome actual a partir das bases que estamos a estudar. O gal. *morreco* é 'pequeno e groso', no Bierzo *morueco*, *merueco* 'coia de río', pero o cast. *morueco* 'carneiro', que se distingue pola cabeza coa que ataca; como veremos esp. *morocada* é 'topetada de morueco', ou sexa 'cabezada'. O xogo da *porca* cadra co animal, o mesmo ca *marrá* 'xogo e porca', e *cachona* 'id' reflexando *cacheira*, *cachola*, *cachucha* e *cachazo* (pescocreira) do animal ou viceversa mellor. No Bierzo ó xogo aludido chámalle *cocha* que tamén é 'porca' donde *cochino-a*; daí que cando a bola non chega á raia digan *cochar*. Aquí compre entón pór *marrau*, *marrá*, *marrán*, *marrão*, o port. *marrão* e o cast. *marrano*, cos derivados gal. *marrello-a*, *marrancho-a*, e *marralleiro-a* 'lacazán, pícaro', que é o cast. *marrullero*. Sí que hai relación, entón, co cat. *marrá* 'morueco, carneiro', cat. oc. *mardá* e alt. arag. *mardano* 'carneiro', que non fan senon afirma-lo noso parecer, e que segue coas formas (nas que deixa de haber por eso *marrano*) vasc. fr. *marro*, gasc. e langued. *mardan*, *mâr(ou)*, *mârri*, *marrot* co mesmo valor (cfr. Corom. *Dicc.*, III, 860). Xa dixen a retadén o propio de *berrón*, *barrón*, lat. *verres*, *verraco* (Malkiel *varrano --> *marrano*), ant. *varraco*. En Ast. (así Colunga) *marrana*, ademais do animal, é 'eixe de noria, peza onde xira o peón do rodicio', xustamente chamada en galego, nalgures, *porca*. Algunha forma máis temos en Galicia; no Valodouro *marrote* é 'porco que se ceba á presa para matar'; o dim. en Monterramo é *marrouciño*, de *marrau*. Cfr. tamén *marrazo* ou *cachada* (cochada).

O verbo *marrar* 'desviar, errar, sairse do recto, faltar', donde o sust. *marra* 'falla' (no cast. é de menos uso ca en gal. e había o ant. *marrir*) hase de referir a *marro*, *marra* 'mollón, estacón, estrema, *bloco co que se tropeza* e obriga a des-

viarse; o salm. ten *marriar* 'equivocarse no xogo', coma o fr. *marri* e it. *smarrito* 'desorientado'; cat. e prov. *marrit*, a. cast. *amarrido*.

No aspecto *golpear* están implicadas voces coma o cast. *marrojar* 'cortar ramas á árbore, podar'; gal. *marrada* 'golpe coa marra', *marrazo* 'golpe co espigo dun peón contra outro peón para rompelo', *marrear* 'dar golpes coa marra, esmiazar pedra'; o vasc. *marrotu* 'botar xermolos, brotes' (cfr. bot-ar). Quizais, aínda que xa deixamos algo dito a recadén, haxa que pór aquí o referente ós xogos. O xogo do *marro*, por ex., xa que un de cada grupo perseguía ó outro deica *tolalo*; dixemos que de *marra* (vasc. e trasm.) 'mollón, marco, límite'. O mesmo *marro* 'xogo a tirar co *marrón* a un bolo fincado na terra, a *golpealo*', e o cast. *marro* 'pau que golpea a billarda'. O xogar á *morra* (it. *morra, mora*) consiste en pór o puño e de pronto estira-los dedos que sexa (por *golpear* ou por *puño?*); no fr. é *mourre*.

Derivado de *morro* 'volume, cabeza e conxunto, do animal', hai o esp. *morillo* 'parte dura, carnosa, que os animais teñen polo cogote ou pescoceira'; é interesante a extensión, xa que declina o aspecto polo que se chegou á denominación de todo o animal, neste e noutros temas. Parelo foi o procedemento, mais metafórico, polo que de 'voluminoso' se chegou a 'rudo, basto, etc.'; cfr. o gal. *marifo* 'rudo, patán, frade, lego'.

Agora podemos traer aquí algúns termos estereotipados na toponimia, mais que teñen a mesma orixe e proceso denominativo. Lembrémonos de que se trata de bases fundamentalmente oronímicas, con punto de partida en 'rocha, monte, tope'. Cando vemos o port. *morouço* 'montecelo, teso, outeiro', pensamos en *Merouces*, Mondariz, Pont.; con *Morrazo* en Pont. temos presente o tan común *morro* 'id., cerro, monte de cabeza zocha' do que é aum., como hai tantos cerros *Morro*, mesmo en América, aínda que levados polos conquistadores. Igual ca *morón* 'monte pequeno', hai un outeiro *Marón* en Sicilia, etc. Así tops. coma: Moraña e Morañó, Moreira (en xeral, e salvo excepcións), Moura, Pedra Moura, Moreiro, Moroto, Maroto, Morosa, Muradás, Muro, Moureira, Mourazos... En Portugal: Pena do Mouro, Morouzo, Moretoga... En Francia: Marro, mairiaud, Mormoiron, Mornas, Moras, Morestel, Morgemoulin. En Italia: Morano, Moraro, Morazzone, Morca, Morena, Morengo, Mores, Morra-o... Inglaterra: Morbone, Morchard, Morda, Moreton, Murrow... Irlanda: Caislen-Mor, Cuil-Mor, Moraghy, Rathmore...

Nos Montes Pirineos hai: Le Moure, Les Mourres, Mont Mourre, gran número de Mourillon, como hai en Galicia (1199) *Villa de Maures*, Pena de Mouro en Nanín sobre Allariz, Our., Pedra Moura en Marín, Pont.; Moraime e Pena de Mores na Cruña e Pedra Moura en Baio... Serra de Mourela no Xurés portugués, e Mouraz que no 1152 era *Monte Mouratio*, e *castrum de Mouros* en 1134... En Asturias monte Muro e no mar de Pontevedra Las de Morro e Malmuro, coma no sur de Italia Morro, etc. etc.